

Римського єпископа в общини Церквей, Смешанный православный-каатолический Комитет во Франции. – Москва, 1998. – С.17–27.

19. Столяров Александр Арнольдович, «Тертуллиан. Эпоха. Жизнь. Учение» // Квинт Септимий Флорент Тертуллиан, Избранные сочинения. – Москва, 1994. – С.7–34.

20. Kesich Veselin, «Peter's Primacy in the New Testament and the early tradition» // J. Meyendorff (ред.), The Primacy of Peter: Essays in Ecclesiology and the Early Church. – New York, 1992. – P.35–66.

21. Metzger Bruce M., A textual commentary on the Greek New Testament, Second Edition, German Bible Society, Stuttgart, 1994.

References

1. Novyj Zavit // Svjate Pys'mo Starogo ta Novogo Zavitu (pereklad o. I. Homenka). – Kyi'v, 2014.

2. Origen, Tolkovanie na Evangelie ot Ioanna, Kniga 5 (Evsevij Pamfil, Cerkovnaja istorija, VI, 25, (8), Moskva, 1993).

3. Cyprianus, Epistola LXXI (LVIII) ad Quintum: PL 4, 408–411; ros. pereklad: Kiprian, Pis'mo 58 k Kvintu o kreshhenii eretikov (Kiprian Karfagenskij, Tvorenija, Biblioteka otcov i uchitelej Cerkvi, VI), Moskva, 1999, 610–613.

4. Cyprianus, Epistola LIX: Th. C. Cypriani Opera genuina, Pars I, Epistolae, Bibliotheca Patrum Ecclesiasticorum Latinorum selecta, Vol. VII, Pars I, Lipsiae, 1838, 133–149; ros. pereklad: Kiprian, Pis'mo 47 k Korneliju o Fortunate i Felicissime, ili protiv eretikov (Kiprian Karfagenskij, Tvorenija, Biblioteka otcov i uchitelej Cerkvi, VI), Moskva, 1999, 547–566.

5. Cyprianus, Epistola LXXIII: Th. C. Cypriani Opera genuina, Pars I, Epistolae, Bibliotheca Patrum Ecclesiasticorum Latinorum selecta, Vol. VII, Pars I, Lipsiae, 1838, 208–222; ros. pereklad: Kiprian, Pis'mo 60 k Jubajanu o kreshhenii eretikov (Kiprian Karfagenskij, Tvorenija, Biblioteka otcov i uchitelej Cerkvi, VI), Moskva, 1999, 615–630.

6. Cyprianus, Epistola LXX ad Ianuarium: PL 3, 1035–1044; ros. pereklad: Kiprian, Pis'mo 57 k Ianuariju i prochim episkopam numidjskim o kreshhenii eretikov (Kiprian Karfagenskij, Tvorenija, Biblioteka otcov i uchitelej Cerkvi, VI), Moskva, 1999, 607–610.

7. Cyprianus, Epistola XL: PL 4, 332–339; ros. pereklad: Kiprian, Pis'mo 34 k narodu o pjati presviterah, pristavshih k vozmushheniju Felicissime (Kiprian Karfagenskij, Tvorenija, Biblioteka otcov i uchitelej Cerkvi, VI), Moskva, 1999, 494–499.

8. Cyprianus, Epistola LXIX ad Florentium Pupianum, de obtrectatoribus: PL 4, 400–407; ros. pereklad: Kiprian, Pis'mo 54 k Florenciju Pupianu o ponositeljah (Kiprian Karfagenskij, Tvorenija, Biblioteka otcov i uchitelej Cerkvi, VI), Moskva, 1999, 590–596.

9. Cyprianus, De unitate Ecclesiae: PL 4, 493–520; ros. pereklad: Kiprian, O edinstve Cerkvi (Kiprian Karfagenskij, Tvorenija, Biblioteka otcov i uchitelej Cerkvi, VI), Moskva, 1999, 232–251.

10. Firmilianus, Epistola ad Cyprianum contra epistolam Stephani: PL 3, 1153–1178; ros. pereklad: Poslanie Firmiliana Kiprianu (Kiprian Karfagenskij, Tvorenija, Biblioteka otcov i uchitelej Cerkvi, VI), Moskva, 1999, 650–665.

11. Nestle–Aland, Novum Testamentum Graece et Latine, Edicio XXVII, 1994.

12. Origenes, Commentaria in Evangelium secundum Matthaum: PG 13, 829–1800 (pereklad mij).

13. Tertullianus, Liber de Praescriptionibus: PL 2, 9–74; ros. pereklad: Tertullian, O preskripcii (protiv) eretikov (Kvint Septimij Florent Tertullian, Izbrannye sochinenija), Moskva, 1994, 106–129.

14. Tertullianus, Liber de Pudicitia: PL 2, 1029–1084 (pereklad mij).

15. Tertullianus, Liber de monogamia: PL 2, 979–1004.

16. Alfeev Ilarion, «Sshhmch. Kiprian Karfagenskij. Zhizn'. Tvorenija» // Otcy i uchiteli Cerkvi III veka, Antologija, T.2. – Moskva, 1996. – S.261–273.

17. Grossi Vittorino, «Patristicheskie svidetel'stva o Petre, episkope Rimskoj Cerkvi. Napravlenija istoriko-bogoslovskogo prochtenija» // Petrovo sluzhenie. Dialog katolikov i pravoslavnyh, V. Kasper (red.). – Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij institut, Serija «Dialog», 2006. – S.98–139.

18. Djupjui Bernar, «Biblejskoe obosnovanie pervenstva Rimskogo episkopa na Vostoke i na Zapade» // Pervenstvo Rimskogo episkopa v obshhenii Cerkvej, Smeshannyj pravoslavno-katolicheskij Komitet vo Francii. – Moskva, 1998. – S.17–27.

19. Stoljarov Aleksandr Arnol'dovich, «Tertullian. Jepoha. Zhizn'. Uchenie» // Kvint Septimij Florent Tertullian, Izbrannye sochinenija. – Moskva, 1994. – S.7–34.

20. Kesich Veselin, «Peter's Primacy in the New Testament and the early tradition» // J. Meyendorff (red.), The Primacy of Peter: Essays in Ecclesiology and the Early Church. – New York, 1992. – P.35–66.

21. Metzger Bruce M., A textual commentary on the Greek New Testament, Second Edition, German Bible Society, Stuttgart, 1994.

Andreev O. V., master of religious studies, researcher, Graduate Ukrainian Catholic University (Ukraine, Lviv), aav.proprius@gmail.com

«Thou art Peter, and upon this rock I will build my church». Matthew 16: 18, in the ante-Nicene church literature period

The paper deals with the interpretation of the words of Jesus in Matthew 16: 18, addressed to the Apostle Peter: «Thou art Peter, and upon this rock I will build my church» in the church literature II–III centuries. It shows the personal role of Peter as the foundation of the Church. At the same time the data in the patristic period we find that a different understanding of who it is the successor to the promises given to Peter.

Keywords: Apostle Peter, the stone foundation of the Church, ecclesiology.

* * *

УДК 141.132:211.5(477)«XI/XVII»

Андрусів Л. З.,

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (Україна, Івано-Франківськ), alyubomyr@yahoo.com

ДОСЛІДЖЕННЯ РАЦІОНАЛІСТИЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ XI–XVII СТ.: ОГЛЯД ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИХ ПРАЦЬ

Проаналізовано історико-філософські праці, які порушують проблему раціоналістичних тенденцій в українській філософській думці XI–XVII ст. Використано такі методи як системний, генетичний, аксіологічний та методи абстрагування та узагальнення, завдяки яким проведено зіставлення, протиставлення та синтез різних точок зору тих чи інших поглядів мислителя. Відзначено велику кількість праць, які вплинули на цілісне осмислення зародження та формування української філософії, що можуть виступати потужною базою для дослідження раціоналістичних тенденцій зазначеного періоду.

Ключові слова: розум, раціоналістичні тенденції, культурологічний метод.

Актуальність дослідження раціоналістичних тенденцій в українській філософській думці зумовлена поживаленим осмисленням ідентичності української філософії, зміною парадигм раціональності. Окрім цього, відсутність завершених досліджень специфіки раціонального та механізмів його трансформації в період XI – поч. XVII ст. призводить до утвердження однобічного погляду на історико-філософський процес. Адже мета історії філософії полягає в аналізі національної думки минулого в усій її багатогранності. Розкриття специфіки раціоналістичних тенденцій дозволить заповнити малодосліджені аспекти культури Київської Русі та Ренесансу; віднайти відповідь на питання, чому проблема раціоналізму в XI – поч. XVII ст., яка порушувалась ще на початку XIX ст., не отримала подальшої належної розробки.

Метою статті є аналіз історико-філософських праць, які порушують проблему дослідження раціоналістичних тенденцій в українській філософії.

Дослідження раціоналістичних тенденцій пов'язане з необхідністю історико-філософського узагальнення здобутків християнської культури, поглибленого вивчення ідей релігійного вільнодумства, елементів логіки та особливостей їх впливу на формування раціоналістичних тенденцій у синкретичній культурі. У зв'язку з цим досить важливим є виокремлення акценту на ролі

розуму в художньо-образному, містичному пізнанні, елементах наукового освоєння дійсності у культурі киеворуського періоду, а також аналіз провідних ідей еретичних рухів, раціонального тлумачення біблійних текстів в епоху українського Ренесансу. Це пояснює звернення до періоду XI – поч. XVII ст. як часу зародження основних ідей, вчень, що згодом оформлюються в самостійні філософські концепції.

Відомий історик філософії В. Горський, аналізуючи філософську культуру Київської Русі, констатує зародження «тенденції до інтелектуалізму», корені якої містились в акценті на ролі розуму у пізнавальній діяльності людини, започатковану у «Слові про Закон і Благодать» Іларіона і продовжену митрополитом Никифором, автором «Поучення» Володимира Мономаха, а в більш пізній період репрезентовану творчістю К. Смолятича, К. Туровського та ін. [4, с. 35]. Наша наукова розвідка, власне, і є спробою дослідження становлення традиції давньоруських книжників та обґрунтування основних ідей, через які імпліцитно формувалась українська раціоналістична традиція.

Вагомий внесок в цілісне осмислення української філософії здійснив Д. Чижевський, який у своїх працях відмічає відсутність теоретичної філософії як такої аж до XVIII ст. та один із перших говорить про практичний характер мудрості Київської Русі [14, с. 15]. Саме погляди Д. Чижевського тривалий час служили своєрідним дороговказом у розробці історії української філософії. Адже позиція мислителя була добре обґрунтованою в контексті тогочасного розуміння філософії як типу науково-теоретичного знання, що фіксує одержаний результат у вигляді науково-філософських теорій, систем.

Дослідженню естетичного аспекту духовної культури Київської Русі присвячено праці таких вчених, як В. Бичков, В. Лазарев, Д. Лихачов, Л. Успенський. Серед сучасних українських дослідників, які вивчали особливості архітектури, слід назвати Ю. Асєєва, С. Висоцького, Н. Нікітенко, В. Харламова та багатьох інших. Вагомими є дослідження слов'янської іконології Л. Квасюк, Т. Котлярової, І. Мейєндорфа, Л. І. Язикової. Завдяки цим працям можна простежити вплив іконологічної проблематики на поживлення інтелектуального життя того часу. При з'ясуванні особливостей містичного пізнання вихідними орієнтирами є монографія В. Горського «Святі Київської Русі», де автор розвиває ідею двох ідеалів християнської досконалості – апостолоподібності та ангелоподібності [5, с. 157–158]; дослідження В. Малахова, Т. Чайки, В. Топорова, Т. Шпідліка, П. Яроцького.

Значним доробком у галузі дослідження елементів наукового знання є праці С. Бабишина, С. Бондаря, М. Брайчевського, С. Висоцького, М. Громова, С. Полянського, Р. Симонова та ін. Монографічне дослідження Т. Целік «Особистісне начало у філософській культурі Київської Русі» стало для нас своєрідним дороговказом при з'ясуванні проблеми раціональності у киеворуській культурі. Обґрутовуючи присутність особистісного начала в українському середньовіччі (на прикладі «Життя і ходіння Даниїла ігумена з Руської землі», «Повчання» В. Мономаха, «Моління» Данила Заточеника), дослідниця зазначає, що для подолання «кризи ідентичності» сучасна теоретична думка по-

новому розглядає засади раціональності, пропонуючи її некласичні форми, включаючи проблему моралі [13, с. 6]. Таким чином, у сучасних дослідженнях можна прослідкувати тенденцію до переоцінки певних аспектів значених творів (С. Бондар, О. Сліпушко та ін.).

Наступним блоком праць, які розглядають специфіку раціоналістичних тенденцій доби українського Відродження є дослідження таких авторів, як М. Дойчик, Я. Гнатюк, Я. Ісаєвич, Н. Казакова, П. Кралюк, Б. Криса, О. Матковська, І. Паславський, С. Подокшин. Так, В. Любашенко окреслює характер різних ересей, що безпосередньо чи опосередковано були поширені на тогочасних українських землях. Авторка виокремлює принцип раціонального аналізу текстів Святого Письма у Мойсея Маймоніда, твори якого проникали на Україну через перекладну літературу [11, с. 13]. Дослідниця також розглядає поняття «самовладного розуму», яке набуває поширення із вченням Феодосія Косого. Вчена показує характер духовної атмосфери, в якій інтенсивно здійснювався синтез давньоруських культурних традицій з культурними надбаннями тогочасної Європи. Достатня увага присвячена вивченню окремо взятих персоналій культурно-освітнього руху XVI – XVII ст. (Й. Борецького, І. Вишенського, Ст. Оріховського–Роксолана, М. Смотрицького) у роботах П. Кралюка, Р. Множинської, А. Пашука, В. Яременка, що значно полегшує виокремлення основних ідей у творчості тогочасних українських мислителів.

Важливим історіографічним джерелом при аналізі українського Ренесансу є також праці дослідників XIX – XX ст., які й досі не втратили актуальності – М. Грушевського, О. Калугіна, В. Перетца, М. Руднева, О. Соболевського, М. Сперанського, І. Франка та ін. Так, М. Грушевський прослідковує у київській перекладній літературі XV ст. «тенденцію до раціоналістичної «світської» науки і культури», поширеність принципів «раціоналізму, свобідного від обмежень віри» [7; Кн.1, 105]. Проте зі становленням радянської філософії перші дослідження філософської думки XI – поч. XVII ст. не були вільні від надмірного підкреслення ідеалістичного характеру, залежності від християнства. Вважалося, що питання теорії пізнання ще не привертало до себе уваги руських мислителів-книжників, або навпаки, мала місце подекуди надмірна ідеалізація філософської думки Київської Русі.

Однією із перших праць, котра поставила за предмет дослідження широке коло пам'яток минулого, зокрема народної мудрості, є монографія А. Бичко «Народная мудрость Руси: анализ философа» (1988). У ній на основі аналізу усної народної творчості (міфів, легенд, билин, народних дум та інших пам'яток культури тогочасного суспільства) здійснено дослідження становлення основних світоглядних ідей Київської Русі. Крім цього, авторка аналізує співвідношення народної мудрості із книжною мудрістю, що відбувається насамперед на ґрунті перекладної літератури та існує у формі диглосії – одночасного функціонування двох мовних систем [1, с. 100]. Таким чином, А. Бичко простежує шляхи становлення абстрактно-логічних понять, аналізує категорії народної, некнижної мудрості, що передують виникненню філософського мислення. Ця праця є продовженням традиції дослідження народної мудрості, яку розпочав у своїй книзі «Проблеми

средньовікової народної культури» А. Гуревич, поглибили та повернули в русло давньоруської культури В. Горський, М. Громов, С. Кримський, М. Попов та ін. [1, с. 6]. В такому контексті на увагу заслуговує напрацювання Г. Макушинської «Народна мудрість як фактор духовної єдності суспільства».

Саме 80–ті роки ХХ ст. знаменуються переосмисленням методології філософського знання в історії філософії (праці А. Бичко, І. Бичко, Є. Бистрицького, В. Горського, П. Завгороднюка), а також великою увагою до досліджень вітчизняної філософської думки від періоду Київської Русі до Києво–Могилянської академії включно. Більшість цих праць є спільним дослідженням українських істориків філософії, літературів, мистецтвознавців із білоруськими, російськими та болгарськими. Адже філософська думка цих країн виростає із одного культурного середовища, має спільних мислителів (Кирила Констянтин–Філософа, Никифора Грека, Епіфанія Славинецького, Ст. Оріховського–Роксолана, Симеона Полоцького, Феодосія Косого, Симеона Будного, Франциска Скорини та ін.), твори («Шестоднев» Йоана екзарха Болгарського, «Ізборник 1073 року», «Аристотелеві врата», «Требник» Петра Могили та ін.). Власне, в публікаціях радянського періоду подекуди ігнорувались українські національні витоки у філософській думці Київської Русі.

Грунтовною, як на той час, була праця І. Паславського «З історії розвитку філософських ідей на Україні в кінці XVI – першої третини XVII ст.», який здійснив історико–філософський аналіз української полемічної літератури, обґрунтовуючи при цьому неоплатонізм та раціоналізм. Автор робить спробу простежити витоки формування раціоналістичної традиції, починаючи ще від діяльності К. Смолятича та вказуючи на продовження її у ересях дуалістичного характеру – богомільстві та маніхействі. Проте більш детальний аналіз цих рухів відсутній. Вважаємо безпідставним твердження автора про наявність *раціоналізму* у киеворуську добу, адже ми ведемо мову про зародження *елементів раціонального* у цей період.

Новий підхід до періоду XI – поч. XVII ст., зокрема доби Київської Русі, з точки зору культури розробляється у працях авторів Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. Переосмислюючи ціннісний доробок спадщини Д. Чижевського, В. Горський наголошував на внутрішній суперечності цього періоду, що «виступає наслідком здатності філософії розвиватись не лише до межі, яку встановлює пануюча культура, а й виходити за цю межу» [6, с. 147]. Завдяки такому підходу філософія, на думку дослідника, виявляється спроможною не лише здійснювати функцію самопізнання культури, а й виконувати роль засобу самокритики культури тощо.

У збірнику наукових праць «Вітчизняна філософська думка XI – XVII ст. і грецька культура» (1991 р.) авторський колектив (філософів, істориків, археологів, філологів, літературознавців, мистецтвознавців) здійснює спробу дослідження тогочасної філософської думки з метою цілісної реконструкції наукової картини того часу, де на нечіткій межі філософські ідеї співіснують поряд з іншими [12, с. 3]. На прикладі архітектури та монументального живопису Софії Київської обґрунтовується залучення до аналізу

невербальних текстів та відзначається не стільки можливість такого дослідження, як його необхідність [12, с. 5–15], висловлюється ідея про близькість філософії з архітектурою як закріпленням часу епохи в просторі [12, с. 15–19]. Українські дослідники підкреслюють притаманну українській духовній культурі парадигму Софії, початком якої є ідейно–художня програма храму Софії Київської. Обґрунтування теми софійності розробляється у працях С. Аверинцева, М. Громова, С. Кримського, Н. Нікітенко, Є. Харьковченка.

Неабияку цінність становить науковий доробок С. Бондаря, зокрема праця «Філософско–мировоззренческоє содержание «Изборников» 1073 и 1076 годов». Український дослідник підходить до методології вивчення української філософської думки XI – XV століть з історико–філософських позицій, ставлячи актуальні наріжні питання про застосування нових підходів, підвищення ефективності медієвістичних досліджень, поглиблення аналізу філософсько–богословських засад творчості Отців Східної Церкви та ін. [2].

Вагомим дороговказом в осмисленні раціоналістичних тенденцій XI – поч. XVII ст. є статті С. Возняка «Тенденція інтелектуалізму та раціоналізму в українській філософії» [3] та М. Кашуби «Раціоналістична традиція в українській духовній культурі XI – XVIII ст. як вияв прозахідної орієнтації» [8], які спрямовують до подальшого детального опрацювання цієї проблематики. С. Возняк аналізує тенденцію інтелектуалізму та раціоналізму, яка присутня вже у філософській думці Київської Русі, далі частково занепадає після татаро–монгольської навали та починає розвиватися з кінця XV ст. На думку мислителя, виділення інтелекту як осердя людської особистості пов'язане з культом книжного знання, який «ґрунтувався на одному з головних принципів християнського теоцентризму – одкровенні» [3, с. 3]. М. Кашуба розглядає цілу раціоналістичну традицію в українській духовній культурі XI – XVIII ст., характеризуючи її як вияв прозахідної орієнтації крізь призму віри та розуму. Присутність інтерпретованих ідей античності та початків математики, літочислення у Давній Русі є одним із джерел формування філософських ідей, зокрема проблеми розуму. Вартим уваги є те, що українська дослідниця веде мову про «два угруповання – провізантійське і прозахідне», останнє з яких було спочатку осуджене і поглинуте містичним неоплатонізмом, пристосованим до апології споглядального чернечого життя, позначеним відмовою від активної громадянської позиції [8, с. 19]. М. Кашуба, як і С. Возняк, вказує на подальший зв'язок елементів раціонального із західними впливами через перекладну літературу XV ст.

Прозахідні погляди в історії Церкви розглянуто в сучасному дослідженні С. Кияка, де з'ясовується феномен українського католицизму, ідентичність якого виражена в гармонійному поєднанні у ньому вселенських та помісних рис. Важливою тезою, яку доводить автор, опираючись на сучасну богословську та релігієзнавчу думку, є присутній ще в перших поколіннях християн Київської Русі «оптимістичний, демократичний, відкритий характер українського християнства, який був протилежний до формалізованого ритуалізму

візантійського християнства, а також цей характер був не антагоністичний до західного християнства» [9, с. 35]. Однією із можливих причин існування такої ситуації, на думку С. Кияка, є замовчування і заперечення офіційною російською православною історією реальності існування такого феномену. Джерелами цього переосмислення є грецькі та ватиканські реєстри [9, с. 36]. Таке доведення проливає нове світло на світоглядні орієнтири української митрополії XI – XVII ст., від яких можна відштовхуватись при обґрунтуванні досліджуваної проблеми. У цій галузі слід відмітити монографії таких дослідників, як М. Брайчевський «Утвердження християнства на Русі», Є. Харьковченко «Софійність київського християнства».

Думки про *раціоналістичні тенденції* та їх зв'язок із західноєвропейськими впливами знаходимо у В. Литвинова: «Ці раціоналістичні тенденції набули нового поштовху для свого розвитку в ренесансно-гуманістичний період» [10, с. 100]. Проте увагу свого дослідження автор головним чином зосереджує на аналізі українського ренесансного гуманізму.

Отже, історико-філософський аналіз наявності у культурі Київської Русі філософських елементів являє собою цілу гаму протилежних полюсів – від повного заперечення будь-яких зародків філософських ідей до конкретного наукового вивчення їх зародження та поширення. Такий процес розвитку історико-філософського дослідження свідчить про багатство духовної та матеріальної культури Київської Русі, своєрідної «вітчизняної античності», з якої беруть початок етноментальні особливості української філософії. Дослідженням цього періоду займалися вчені різних галузей, а саме історики, філософи, філологи, мистецтвознавці, культурологи, розвідки яких в їх сукупності становлять весь спектр історіографічних напрацювань. Період українського Ренесансу є своєрідним відображенням протистояння православної ортодоксії західноєвропейським впливам, які не вписувались у традицію тогочасної греко-візантійської ідеології. Таким чином, відзначимо можливість ґрунтовного, цілісного дослідження раціоналістичних тенденцій XI – поч. XVII ст. в історії української філософії з точки зору культурологічного підходу, який відкриває ширші перспективи для осмислення поставленої проблеми, враховуючи сукупність духовної культури цього періоду (художньо-образного, містичного пізнання та елементів наукового).

Перспективою подальших досліджень є аналіз історико-філософських напрацювань у наступних періодах розвитку історії філософії.

Список використаних джерел

1. Бычко А. К. Народная мудрость Руси: анализ философа / А. К. Бычко. – К.: Вища школа, 1988. – 200 с.
2. Бондар С. В. Історико-філософські студії писемної культури княжої доби України: звершення й перспективи / С. В. Бондар // Філософська думка. – 2004. – №2. – С.125–134.
3. Возняк С. М. Тенденція інтелектуалізму та раціоналізму в українській філософії / С. М. Возняк // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – 2001. – Вип. II. – С.3–10.
4. Горський В. С. Нариси з історії філософської культури Київської Русі / В. С. Горський. – К.: Наукова думка, 1993. – 162 с.
5. Горський В. С. Святи Київської Русі / В. С. Горський. – К.: Абрис, 1994. – 173 с.

6. Горський В. С. Філософія в українській культурі (методологія та історія): [філософські нариси] / В. С. Горський. – К.: Центр практичної філософії, 2001. – 236 с.

7. Грушевський М. С. Історія української літератури: у 6 т., 9 кн. – К.: Либідь, 1995. – Т.5., Кн.1. – 1995. – 256 с.

8. Кашуба М. Раціоналістична традиція в українській духовній культурі XI – XVIII ст. як вияв прозахідної орієнтації / М. Кашуба // Діалог культур: Україна у світовому контексті: матеріали перших міжнародних філософсько-культурологічних читань 25–26 квітня 1996 р. / відп. ред. С. О. Черепанова. – Львів: Камінь, 1996. – С.17–29.

9. Кияк С. Р. Ідентичність українського католицизму: генезис, проблеми, перспективи: [монографія] / Святослав Романович Кияк. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 632 с.

10. Литвинов В. Д. Ренесансний гуманізм в Україні: [монографія] / Володимир Дмитрович Литвинов. – К.: Основи, 2000. – 472 с.

11. Любашенко В. І. Гуманістичні ідеї еретичних учень / В. І. Любашенко // Проблема людини в українській філософії XVI – XVIII ст.: [колективна монографія] / відп. ред. М. В. Кашуба. – Львів: Логос, 1998. – С.9–31.

12. Отечественная философская мысль XI – XVII вв. и греческая культура: сборник научных трудов / ред. В. М. Ничик, В. С. Горский и др. – К.: Наукова думка, 1991. – 340 с.

13. Целик Т. В. Особистісне начало у філософській культурі Київської Русі: [монографія] / Тетяна Віталіївна Целик. – К.: ПАРАПАН, 2005. – 312 с.

14. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. – Прага: Укр. громад. видавн. фонд, 1931. – 175 с.

References

1. Bychko A. K. Narodna mudrost' Rusi: analiz filosa / A. K. Bychko. – K.: Vyshha shkola, 1988. – 200 s.
2. Bondar S. V. Istoryko-filosof'ski studii' pysemnoi' kul'tury knjazhoi' doby Ukrai'ny: zvershennja j perspektyvy / S. V. Bondar // Filosofo'ka dumka. – 2004. – №2. – S.125–134.
3. Voznjak S. M. Tendencija intelektualizmu ta racionalizmu v ukrai'ns'kij filosofii' / S. M. Voznjak // Visnyk Prykarpats'kogo universytetu. Filosofo'ki i psihologichni nauky. – 2001. – Vyp. II. – S.3–10.
4. Gors'kyj V. S. Narisy z istorii' filosofo's'koi' kul'tury Kyi'vs'koi' Rusi / V. S. Gors'kyj. – K.: Naukova dumka, 1993. – 162 s.
5. Gors'kyj V. S. Svjati Kyi'vs'koi' Rusi / V. S. Gors'kyj. – K.: Abrys, 1994. – 173 s.
6. Gors'kyj V. S. Filosofija v ukrai'ns'kij kul'turi (metodologija ta istorija): [filosofo'ki narisy] / V. S. Gors'kyj. – K.: Centr praktychnoi' filosofii', 2001. – 236 s.
7. Grushevs'kyj M. S. Istorija ukrai'ns'koi' literatury: u 6 t., 9 kn. – K.: Lybid', 1995. – T.5., Kn.1. – 1995. – 256 s.
8. Kashuba M. Racionalistyczna tradycja v ukrai'ns'kij duhovnij kul'turi XI – XVIII st. jak vyjav prozahidnoi' orijentacii' / M. Kashuba // Dialog kul'tur: Ukrai'na u svitovomu konteksti: materialy pershyh mizhnarodnyh filosofo'ko-kul'turologichnyh chytan' 25–26 kvitnja 1996 r. / vidp. red. S. O. Cherepanova. – L'viv: Kamenjar, 1996. – S.17–29.
9. Kyjak S. R. Identychnist' ukrai'ns'kogo katolytocyizmu: genyezys, problemy, perspektyvy: [monografija] / Svjatoslav Romanovyh Kyjak. – Ivano-Frankivs'k: Nova Zorja, 2006. – 632 s.
10. Lytvynov V. D. Renesansnyj humanizm v Ukrai'ni: [monografija] / Volodymyr Dmytrovyh Lytvynov. – K.: Osnovy, 2000. – 472 s.
11. Ljubashhenko V. I. Gumanistychni idej' jeretychny uchen' / V. I. Ljubashhenko // Problema ljudyny v ukrai'ns'kij filosofii' XVI – XVIII st.: [kolektyvna monografija] / vidp. red. M. V. Kashuba. – L'viv: Logos, 1998. – S.9–31.
12. Otechestvennaja filosofskaja mysl' XI – XVII vv. i grecheskaja kul'tura: sbornik nauchnyh trudov / red. V. M. Nichik, V. S. Gors'kij i dr. – K.: Naukova dumka, 1991. – 340 s.
13. Celik T. V. Osobytsisne nachalo u filosofo's'kij kul'turi Kyi'vs'koi' Rusi: [monografija] / Tetjana Vitalii'vna Celik. – K.: PARAPAN, 2005. – 312 s.
14. Chyzhevs'kyj D. Narisy z istorii' filosofii' na Ukrai'ni / D. Chyzhevs'kyj. – Praga: Ukr. gromad. vydavn. fond, 1931. – 175 s.

Andrusiv L. Z., PhD, assistant professor of philosophy, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (Ukraine, Ivano-Frankivsk), alyubomyr@yahoo.com

Research of rationalistic tendencies in Ukrainian philosophical thought of the 11th–17th centuries: a review of historical and philosophical works

The article analyzes historical and philosophical works that raise the problem of rationalistic tendencies in the Ukrainian philosophical thought of the 11th–17th century. Such methods as systemic, genetic, axiological and methods of abstraction and generalization are used, thanks to which the comparison, opposition and synthesis of various points of view of various views of the thinker were carried out. A large number of works have been noted that have influenced a holistic understanding of the origin and formation of Ukrainian philosophy, and can serve as a powerful base for investigating the rationalistic tendencies of the period.

Keywords: mind, rationalistic tendencies, culturological method.

* * *

УДК 001.3

Блажевич Н. О.,
докторантка, Інститут досліджень
науково-технічного потенціалу та історії науки
ім. Г. М. Доброва НАН України
(Україна, Харків), nata.blaz@ukr.net

**ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ НАПРЯМКІВ
І КОЛО МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ Г. М. ДОБРОВА**

Простежено процес формування наукових напрямків засновника наукознавства в Україні Г. М. Доброва. Визначено групи факторів, які впливають на розвиток наукового прогресу. Встановлено, що викладені в його працях ідеї, методологічні підходи, оцінки та висновки залучаються вченими і фахівцями для аргументації при аналізі багатьох актуальних аспектів і тенденцій розвитку вітчизняної і світової науки, при обґрунтуванні напрямків державної наукової політики, а також при виробленні програмних пропозицій економічного і соціального характеру.

Ключові слова: наукознавство, Г. М. Добров, системний підхід, інформаційний підхід, проблемно-орієнтовний підхід, наукометричний аналіз.

Наукознавчі дослідження в Радянському Союзі досягли їх найвищого піку в II половині ХХ століття, їх головним завданням було підвищення ефективності впливу науки на економіку країни.

Ім'я видатного вченого-наукознавця та економіста, члена-кореспондента Академії наук УРСР Геннадія Михайловича Доброва добре відомо в науковому світі як в нашій країні, так і за кордоном [1]. Загальновідомим є його внесок у становлення наукознавства як самостійної галузі науки, розробку його теоретичних основ і методів вирішення прикладних проблем, особливо в сфері державного управління наукою та науково-технічним прогресом.

У своїй статті «Про передбачення розвитку науки» [2] відомий вчений і наукознавець Г. М. Добров наголошує, що методи і прийоми прогнозування, які розробляються стосовно до різних конкретних галузей знань, мають ряд загальних характерних рис і методологічних особливостей. Разом з тим існує тісний органічний зв'язок методів прогнозування науки не тільки з законами конкретних природних і технічних наук, а й значною мірою з соціально-економічними та суспільно-політичними закономірностями.

Також виділяє, групи факторів, які впливають на розвиток наукового прогресу. До них належать наступні:

а) соціальні умови розвитку і характеру використання результатів науки (загострення між продуктивними силами і виробничими відносинами);

б) питання про межі розвитку певних галузей науки і техніки, що накладаються природою (ресурси, вимоги, можливості);

в) внутрішні протиріччя розвитку науки (зростання наукової інформації; негативний ефект вузької спеціалізації вчених; необхідності подовження термінів навчання людей, які готуються зайняти місце на передньому плані науки; досягнення меж здатності людського мозку до узагальнень; «Вичерпування» можливостей самої науки як такої в міру розкриття нею таємниць природи.

У 1966 року відбувся радянсько-польський симпозиум з проблем комплексного вивчення розвитку науки, на якому потрібно було визначити межі та перспективи нової дисципліни. Геннадій Михайлович пов'язував наукознавство з розробкою інформаційного підходу до науки. «Загальне наукознавство» виділяв як теорію науки. Надалі вчений став розглядати наукознавство як об'єднуючу назву для комплексу дисциплін [3, с. 6–10].

Наукознавство як єдина теорія науки і як комплексна наука не відбулося.

Незабаром після радянсько-польського симпозиуму в 1966 р. в Києві вийшла книга Г. М. Доброва «Наука про науку» [4], в центрі уваги якої знаходилося використання кількісних методів аналізу науки, що розглядається як інформаційна система, з метою вирішення практичних задач прогнозування, планування і управління в сфері науки.

Добров вважав, що однією з вирішальних передумов успіху в розробці кількісних методів історико-наукового аналізу є вибір і розробка конкретних вимірників і характеристик розвитку науки. Наука як сума і система знання – об'єкт, що знаходиться в сфері інтелектуальної діяльності людей [4, с. 21].

Геннадій Михайлович визначав наукознавство, як комплексне дослідження досвіду функціонування наукових систем, що сприяє посиленню потенціалу науки і підвищенню ефективності наукового процесу за допомогою засобів організаційного впливу [5].

Характерною рисою сучасної науки є системний підхід до об'єктів дослідження, згідно з яким об'єкт розглядається як цілісна система, що об'єднує певну множину взаємозв'язаних і взаємодіючих елементів в єдине ціле, і водночас, є підсистемою системи більш високого рівня.

Коли об'єкт безпосередньо представляється досліднику як індивідуальний, віддалений від системи, його зв'язками з середовищем ніяк не можна нехтувати. Вплив середовища або надсистеми може визначати багато властивостей об'єкта. Розкриття особливостей зовнішніх впливів стає ключем до розуміння його якісної індивідуальності. Тобто в наукових дослідженнях важливе місце слід відводити методиці розгляду об'єкта як систем, розчленування об'єкта на структурні рівні, аналізу зовнішніх зв'язків, взаємодій і особливостям об'єднання елементів в єдину цілісну систему [6, с. 30].

Вчений виходив з позицій системного та інформаційного підходів. Про що свідчить сформульований ним висновок, щодо системності організму науки: «Втрачаючи таку властивість, наука перестає бути наукою, перетворюючись у змістовному плані на зібрання розрізнених фактів, а в організаційному – в автономні групи індивідуально діючих любителів-колекціонерів» [3].